

Yazar Bilgileri Author(s)

Yüksek Lisans Öğrencisi

Ayşe ŞAHİN

Mersin Üniversitesi

Tefsir

23053670004@mersin.edu.tr

ORCID: 0009-0001-8152-5372

Künye Bilgisi

İbrahim Yıldız, *Nebevî Varisler: Alkame b. Kays*.

İstanbul: Siyer Yayınları, 2022.

125 sayfa.

ISBN: 9786258144949.

Anahtar Kelimeler / Keywords

Tefsir / Tafsir

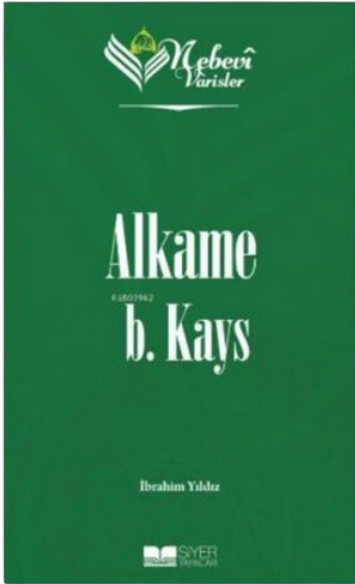
Siyer / Sirah

Hanefî Mezhebi / Hanafî School of Law

Alkame b. Kays / Alqama ibn Qays

Abdullah b. Mes'ud / Abdullah ibn Masud

Kitap İncelemesi / Book Review

Makale Tarihleri / History of Article

Geliş Tarihi / Received

24/01/2025

Kabul Tarihi / Accepted

10/06/2025

Atıf / Citation

Şahin, Ayşe. “İbrahim Yıldız, Nebevî Varisler: Alkame b. Kays”. *Kitabiyat İlahiyat Araştırmaları İnceleme-Eleştiri Dergisi* 3/1 (Haziran 2025), 146-156.

Hz. Muhammed (s.a.v) ile başlayan emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i anî'l-münker anlayışı, onun vefatının hemen ardından fetih hareketleriyle büyük bir ivme kazanmıştır. Fetihlerin neticesinde sahâbîler, İslâm'ı yaymak amacıyla farklı beldelere gitmişlerdir. Bu süreçte Hz. Ömer (ö. 23/644), gerek stratejik önem taşıyan bir nokta olması gerekse coğrafi açıdan avantajlı bir yerde bulunması sebebiyle, bölgenin askerî ve idarî ihtiyaçlarını karşılamak üzere Kûfe'yi bir ordugâh şehir olarak kurdurma kararı almıştır. Bu sebeple, sahâbe komutanlarından ve İslâm tarihindeki önemli şahsiyetlerden biri olan Sa'd b. Ebû Vakkâs'a (ö. 55/675) vazife tevdi edilmiş ve bu şehir hem askerî hem de idarî bir merkez olarak planlanarak inşa ettirilmiştir. Zaman içerisinde bu şehir, diğer yerleşik şehirlere benzer bir yapıya bürünmüş; sosyal, kültürel ve ticarî açıdan önemli bir merkez hâline gelmiştir.

Kûfe, İslâm dünyasında stratejik bir konuma sahip olmasının yanında re'y ekolünün ortaya çıktığı ve geliştiği yer olarak da öne çıkmaktadır. Şehir hem ilmî faaliyetlerin yoğunluk kazandığı bir merkez hem de farklı görüşlerin ve yaklaşımların filizlendiği bir düşünce ocağı hâline gelmiştir. Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-53) buraya yerleşerek ilmî faaliyetlerin temelini atan sahâbidir. Onun değer verip her fırsatta övgüyle bahsettiği Alkame b. Kays (ö. 62/682) da hocasından bu mirası devralmış ve aynı çizgide ilmî faaliyetlerini sürdürmüştür. Hz. Muhammed (s.a.v) zamanında Müslüman olan fakat onu göremediği

için muhadramûndan¹ sayılan Alkame b. Kays, 62/682 yılında vefat etmiştir. Yaşadığı döneme bakıldığında siyasi ve sosyal olarak çalkantılı ve karışık bir zamanda yaşamıştır.

Alkame b. Kays hakkında, hadis alanında yazılmış bir yüksek lisans tezi² ile fıkıh sahasında Hanefi mezhebinin oluşumundaki etkisini inceleyen bir makale³ hâricinde, literatürde Türkçe yazılmış başka bir çalışmanın olmadığı görülmektedir. Bu sebeple Yıldız'ın eseri, bu eksikliği kapatması açısından büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Ayrıca eserin, bu konuda kapsamlı çalışmalar yapılmasına öncülük edeceği kanaatindeyiz.

Eser giriş, üç bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş kısmında, Alkame b. Kays'ın yaşadığı dönemdeki ilmî ve kültürel hayattan, ayrıca siyasi ortamdan bahsedilmektedir. Birinci bölümde, Alkame b. Kays'ın hayatı ve faaliyetleri ele alınmaktadır. İkinci bölümde, onun ilmî şahsiyetinden, üçüncü bölümde ise nebevî mirastaki konumundan bahsedilmektedir. Ayrıca değerlendirmenin yer aldığı bir de sonuç kısmı bulunmaktadır.

Âlimleri en iyi anlamanın yollarından biri yaşadığı coğrafyayı, içinde bulunduğu sosyal ve siyasi çevreyi değerlendirmektir. Eserde, bu yaklaşımı görmekteyiz.

¹ Muhadramûn: Câhiliye ve İslâm dönemlerinde yaşamasına rağmen Hz. Muhammed'i (s.a.v) Müslüman olarak göremeyen kişilere verilen isim.

² Mürsel Akdere, *Alkame b. Kays en-Nehâî ve Hadis İlmindeki Yeri* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

³ Mahmut Samar, "Hanefî Mezhebinin Teşekkül Sürecinde Alkame b. Kays'ın (ö. 62/682) Yeri", *Bilimname* 2020/41 (2020), 633-662.

Yazar, Yemen’de doğup Neha’ kabilesine mensubiyetiyle bilinen Alkame b. Kays’ın, Hz. Osman’ın (ö. 35/656) şehit edilmesiyle başlayan, Hz. Ali (ö. 40/661) ile Muaviye (ö. 60/680) mücadelesiyle devam eden ve Kerbela olayıyla Müslümanları iyice sarsan çalkantılı sürecin etkilerini taşıdığından bahsetmektedir. Alkame’nin, Hz. Ömer zamanında ordugâh olarak inşa edilen Kûfe şehrine cihat etmek niyetiyle geldiğini belirtmektedir. Hz. Ali döneminde de onun tarafında yer alarak Sıffîn savaşına (37/657) katılıp bu savaşta ayağından yara aldığına değinmektedir. Yazar, bununla birlikte Kûfe’de yaşayan tâbiîn âlimlerinin hemen hepsinin ondan rivâyette bulunduğunu söylemektedir (s. 11-18). Böylelikle yazar, Alkame b. Kays’ın hem kılıç hem de kalem eri olduğuna dikkat çekmektedir.

Alkame b. Kays’ın hayatının ele alındığı birinci bölümde onun künyesinin “Ebû Şibl” yani “aslan yavrusu” olduğundan bahsedilmektedir. Doğum tarihi ve yeri hakkında yeterli veriye sahip olunmadığından söz edilmektedir. Bununla beraber, Hz. Ali ile yaşlarının birbirine yakın olduğuna dikkat çekilmektedir. “Allah’ın aslanı” olarak lakaplandırılan Hz. Ali ile “aslan yavrusu” olarak nitelendirilen Alkame b. Kays arasında adeta ince bir bağ kurulmaktadır (s. 25).

Alkame b. Kays’ın hayatının anlatıldığı bölümde, akrabaları olarak Übey b. Kays (ö. 37/657), Yezîd b. Kays (ö. ?), Esved b. Yezîd b. Kays (ö. 75/694), İbrahim en-Nehaî (ö. 96/714) ve Abdurrahman b. Esved (ö. 99/717) gibi önemli şahsiyetlerin isimleri geçmektedir. Hemen ardındaki bölümde, hocası Abdullah b. Mes’ûd ve öğrencileri Ubeyd b. Nudayle (ö. 73/692-93), Ebû Zabyan

Hüseyin b. Cündüb (ö. 90/709), Yahya b. Vessâb'ın (ö. 103/721) ve Ebû Amr Âmir eş-Şa'bî'nin (ö. 104/722) hayatlarına kısaca değinilmektedir. Bütün bu bilgiler, onun içerisinden geldiği ilmî geleneğin ve çevresindeki insanlardan 'nasıl' ve 'hangi' yönde etkilendiğinin anlaşılması açısından önem arz etmektedir (s. 35-56).

Yıldız, Alkame b. Kays'ın, İslâmî ilimleri kaynağından aldığı ifadesiyle üçüncü bölüme giriş yapmaktadır. Onun, Hz. Peygamber'in izinden giderek öğretilerine ve yöntemlerine sadık kaldığını ve bu sayede ilimlerin derinliklerine vâkıf olduğunu vurgulamaktadır. Onun sadece kendi çağında değil, aynı zamanda gelecek asırlara da ışık tutacak şekilde, İslâmî ilimlerin esaslarını doğru bir biçimde öğrenip öğretmeye özen gösterdiğini söylemektedir. Bununla birlikte hem yaşadığı dönemin toplumsal yapısına hem de gelecekteki nesillere yön veren bir ilmî miras bıraktığını ifade etmektedir (s. 59).

Yıldız, Alkame b. Kays'ın İslâmî ilimlerdeki yerinden bahsederken ilk olarak, onun tâbiîn nesli Iraklı müfessirler sıralamasının en başında olduğunu ifade etmektedir. Bu şekilde, tefsir ilmindeki önemli konumuna değinmektedir. Kur'ân'a olan yakın ilgisini, yalnızca teorik olarak göstermediğini aynı zamanda günlük hayatında karşılaştığı olaylar ve durumlar karşısında Kur'ân âyetleriyle açıklama yaparak gösterdiğini belirtmektedir. Bu husus, onun ilmî birikimini ve Kur'ân'a olan bağlılığını ortaya koyan önemli bir özelliktir. Ayrıca kendisine sorulan sorularda cevapları hemen Kur'ân'la ilişkilendirerek örneklerle açıklamaktadır.

Alkame b. Kays'ın tefsir yaparken uyguladığı yöntemi ele alan Yıldız, onun, Kur'ân'ı Kur'ân'la ve

Kur'ân'ı hadisle tefsir ettiğini misallerle ifade etmektedir. Kimi yerde Abdullah b. Mes'ûd'un tefsir yorumlarını da aktardığını örneklerle ortaya koymaktadır (s. 59-67).

Yazar, Alkame b. Kays'ın Kur'ân'ı beş günde bir hatmetme alışkanlığı olduğundan söz etmektedir. Ayrıca onun kırâat ilmindeki derin bilgisini ve üstünlüğünü ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır. Bu bağlamda onun, Kur'ân'a olan bağlılığını ve Kur'ân'ın tilavetindeki titizliğini, hocası Abdullah b. Mes'ûd'un kendisi hakkında sarf ettiği, "Resûlullah seni görseydi ne sevinirdi!"⁴ şeklindeki takdir dolu sözlerle ifade etmektedir. Abdullah b. Mes'ûd'un bu övgüsü, Alkame'nin Kur'ân kırâatindeki maharetini ve Resûlullah'ın sünnetine olan sadakatini açık bir şekilde ortaya koymakta ve onun dini ilimlerdeki yerini ve saygınlığını daha belirgin hâle getirmektedir.

Yazar, Alkame b. Kays'ın kırâat ilmindeki öneminden bahsederken hocasının,

"Kur'ân'la ilgili konularda sakın münakaşa etmeyin. Nitekim Kur'ân kendi içerisinde çelişmeyen, yok olmayan ve defalarca tekrarlanması sebebiyle hiçbir değişikliğe maruz kalmayan bir kitaptır. Kur'ân'da İslâm'ın hükümleri, farzları ve yasakları değişmez, aynıdır. Eğer kırâatlerden birisi diğer bir kırâate zıt düşseydi Kur'ân'da uyumsuzluk olurdu..."⁵

şeklindeki nasihatini, kırâat farklılıklarını sadece lafzi değil, aynı zamanda hikmeti ortaya koyan bir zenginlik

⁴ Ebu'l-Hayr Şemsüddin İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*, thk. Abdullah (Kahire: Daru'l-Lü'lüe, 2017), 1/458.

⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdulmuhsîn et-Turkî (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 1/26.

olarak kabul eden bir anlayışla benimsemesi olarak değerlendirmektedir (s. 67-70).

Eserde, Alkame b. Kays'ın hadis ilmindeki önemli konumuna dikkat çekilerek, üç yüz otuz üç hadis rivâyetinde bulunduğu ifade edilmektedir. Bu sayı, onun İslâm ilimleri içerisinde özellikle hadis alanında ne denli aktif bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Bu durum, onun yalnızca bir ilim talibi değil, aynı zamanda Resûlullah'ın (s.a.v) sözlerini ve sünnetini titizlikle naklederek sonraki nesillere aktarma konusunda önemli bir sorumluluk üstlenmiş bir râvî olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Yıldız, Kûfe'de hadis öğrenimi gören dört bin kişinin muallimleri arasında Alkame b. Kays'ın yer aldığına değinmektedir. Akabinde hadis ilmiyle iştigal edenlere onun tavsiyelerinden örnekler vererek asırları aşan bir öğretinin can bulmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte, Abdullah b. Mes'ûd başta olmak üzere Hz. Ömer, Hz. Ali, Hâlid b. Velîd (ö. 21/642), Selmân-ı Fârisî (ö. 36/656), Ebû Mes'ûd el- Bedrî (ö. 42/662) ve Hz. Âişe (ö. 58/678) gibi sahâbîlerden bizzat aldığı hadislerle örnekler verilmektedir (s. 71-82). Bu durum, onun ilmî silsiledeki önemini bir kere daha göstermektedir.

Yıldız, Alkame b. Kays'ın fıkıh alanındaki yetkinliğini İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) eserinde Kûfe'de fetva verenler listesinde birinci sırada oluşuyla ortaya koymaktadır. Ayrıca Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) onun bilgisinden istifade ettiğini ve Hanefîlerin hoca silsilesinde yer aldığını dile getirmektedir. Alkame b. Kays'ın kendisine yöneltilen fetva sorularına zaman zaman esprili bir üslupla cevap verdiğini ifade ederek onun yalnızca ilmî

derinliği ve dinî bilgi birikimiyle değil, aynı zamanda nüktedan ve ince zekâsını yansıtan yönleriyle de dikkat çeken çok yönlü bir şahsiyet olduğunu vurgulamaktadır. Bu tür esprili yanıtları, onun insanlar arasındaki iletişimde samimi ve kolay yaklaşılabilir bir üslubu benimsediğini gösterirken, aynı zamanda geniş bir anlayış kapasitesine sahip olduğunu da ortaya koymaktadır (s. 82-87). Bu yaklaşım, Alkame b. Kays'ın farklı yönlerini bir bütün halinde değerlendiren onunkun hem ilmî hem de insanî özelliklerini ortaya koymasık bakımından isabetlidir.

Eserin, bizce en can alıcı noktası Alkame'nin idarecilerin yanında bulunmama nedenini açıkladığı bölümüdür. Yıldız, bu hususu "Fikirleri" başlığı altında ele alırken ayrıca onun ilmin ancak müzakereyle canlı tutulabileceğini ve unutulmasının ise bir felaket olacağı düşüncesine de dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, Kur'ân'ın ticarî bir meta hâline gelmesine karşı çıkarken hadisin yazılması hususuna oldukça hassasiyet gösterdiğini vurgulamaktadır. Nitekim hadis yazan birini gördüğünde "Sen yazmanın mekruh olduğunu bilmiyor musun?" diyerek tepkisini ortaya koyduğunu, karşılığında kişinin bunu ezberlemek için yazdığı daha sonra imha edeceği cevabını alınca "O halde yazmada bir beis yoktur." dediğini aktarmaktadır. Bunun gibi pek çok düşüncelerin aktarıldığı "Fikirleri" bölümünün ardından Alkame'nin ilim dünyasına katkılarının anlatıldığı "Etkileri" kısmı yer almaktadır.

Yıldız, "Etkileri" bölümünde Ebû Hanîfe'nin Alkame b. Kays'ın kimi sahâbîlerden daha hâkim ve daha donanımlı olabileceğini ifade ettiğini aktarmaktadır. Ardırdan, hadis usulüne dair bilinen ilk eserin müellifi olan

Râmhürmüzî'nin (ö. 360/971) de bu görüşü desteklediğini belirtmektedir. Râmhürmüzî, eserinin "Rivâyet ve Dirayetin Arasını Cem Etme" bölümünde, Alkame'nin hem hadis hem de fıkıh alanında otorite kabul edildiğini dahası bazı sahâbîlerin önüne geçtiğini vurgulamaktadır. Hanefî âlimlerinin ise hocaları Ebû Hânîfe gibi Alkame'ye büyük önem verdiğini beyân eden yazar, onun ilmî mirastaki etkisini vurgulayan ve tekerleme mahiyetinde dilden dile yayılan bir söylem geliştirdiklerinin de altını çizmektedir. Bu söylemde, Abdullah b. Mes'ûd'un ektiği ilmi, Alkame b. Kays'ın suladığı ve netice olarak İmam Muhammed'in (ö. 189/805) ekmek yaptığını ve insanların bu ekmeği yediğinden bahsedilmektedir (s. 87-99).

Yıldız, "Nebevî Vâris Olma Yönü" başlığının ardından sonuç kısmına geçmektedir. Ardından, geniş bir kaynakçaya yer vermektedir. Ekler başlığı altında ise Alkame'nin cihada katıldığı yerleri, yaşadığı ve ilim yolculuğunda bulunduğu şehirleri konu alan haritalara, bir de sened şemasına yer vermektedir.

Literatürde Alkame b. Kays'la ilgili daha önce yayımlanmış Türkçe bir kitap bulunmaması bu çalışmanın ehemmiyetini ortaya koymaktadır. Ayrıca metot, içerik, üslup ve yaklaşımları açısından konuyla ilgilenenlerin istifade edecekleri bir çalışma olduğu söylenebilir. Ancak Yıldız, Kûfe'deki siyasi durumu anlatırken, şehrin kurucusu Sa'd b. Ebû Vakkas'ın Hz. Ömer tarafından görevden azledildiğini fakat daha sonra Hz. Osman döneminde yeniden göreve getirildiğini belirtmektedir. Bununla birlikte, Hz. Ömer'in onu neden görevden aldığına dair bir açıklama yapılmamaktadır. Kanaatimize

göre gerek siyasî karışıklığı gerekse o zamanki şehrin atmosferini daha iyi anlamak açısından Sa'd b. Ebû Vakkas'ın neden görevden aldığı konusunun birkaç cümleyle izah edilmesi o alanda akıllarda oluşan soru işaretini gidermek hususunda faydalı olabilirdi (s. 18).

Nebevî Vârisler Alkame b. Kays'ın akademik bir eser olmaktan ziyade genel okuyucuya yönelik İslâm'a hizmet eden bir âlimi tanıtmak üzere yazılmış olduğu görülmektedir. Bu sebeple eserde genel okuyucu kitlesini zorlamayacak kadar dipnot verildiği bununla birlikte kapsamlı bir kaynakçaya sahip olduğu da görülmektedir. Nitekim "Nebevî Vârisler" serisi incelendiğinde bu usulün genel olarak diğer yazarlar tarafından da uygulandığı görülmektedir.

Yıldız'ın, eseri kaleme alırken klasik ve modern kaynaklardan yararlandığı, Alkame b. Kays'ın ilmî hayatından ve yaşadığı dönemden bahsederken tarihsel veriler üzerinden analiz yaptığı görülmektedir.

Kaynakça

- Akdere, Mürsel. *Alkame b. Kays en-Nehaî ve Hadis İlmindeki Yeri*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsüddin. *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*. thk. Abdullah. 4 Cilt. Kahire: Daru'l-Lü'lüe, 2017.
- Samar, Mahmut. "Hanefî Mezhebinin Teşekkül Sürecinde Alkame b. Kays'ın (ö. 62/682) Yeri". *Bilimname* 2020/41 (Mayıs 2020), 633-662. <https://doi.org/10.28949/bilimname.689974>
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi 'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdulmuhsîn et-Türkî. 26 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 2001.
- Yıldız, İbrahim. *Nebevî Vârisler Alkame b. Kays*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2022.